

**MAÇONERIA I GUERRA CIVIL A CATALUNYA:
UNA MEMÒRIA DE 1937**

Josep Clara Resplandis
Departament de Geografia, Història i Història de l'Art
Universitat de Girona
josep.clarar@udg.edu

Rebut: 30/06/2009

Acceptat: 25/05/2009

Resum

Durant la Guerra Civil, la maçoneria va sofrir un cop molt dur en la zona dominada pels insurrectes. En la part controlada pel govern de la República, la incidència dels esdeveniments també va repercutir negativament en la seva organització i el seu desenvolupament. La memòria que el juliol de 1937 escrigué el secretari de la Gran Lògia Regional del nord-est d'Espanya clarament ho demostra.

Paraules clau: Maçoneria, Guerra Civil, Gran Orient Espanyol, Catalunya.

Abstract

During the Spanish Civil War, the masonry suffered a very hard knock down in the zone dominated by the insurgents. In the part controlled by the Republican government, the incidence of the events also affected negatively its organization and development. This was clearly proved by the memory written in July of 1937 for the Secretary of the Great Regional Lodge of the Northeast of Spain.

Keywords: *Masonry, Spanish Civil War, Grand Spanish Orient, Catalonia.*

Amb l'aixecament militar de 1936, la història de la maçoneria espanyola va entrar en una etapa de persecució i destrucció sistemàtica. El trasbals va ser tan intens que afectà no solament el territori controlat pels rebels, sinó també el que romangué fidel a la República¹.

A Catalunya hi actuaven dues obediències: la Gran Lògia Espanyola i la Gran Lògia Regional del Nord-est d'Espanya, membre de la federació del Gran Orient Espanyol. El nombre de lògies i d'afiliats de la segona, el 19 de març de 1936, sumava 412 germans², repartits entre Catalunya i les Balears com s'indica a la Taula 1.

El gran mestre d'aquesta Gran Lògia Regional era Porvenir Ideal Ayerbe Lloberas, enginyer industrial de professió i vinculat, políticament, al Partit Republicà Federal³, per bé que en una intervenció parlamentària de la dreta, l'any 1935, era desqualificat com a "anarquista y separatista peligrosísimo"⁴.

La divisió de les lògies i els afiliats es va posar de manifest arran del moviment subversiu del juliol de 1936. Porvenir Ideal Ayerbe, espantat segurament per la duresa dels esdeveniments, desaparegué i va endur-se la documentació de la Gran Lògia Regional. Vuit lògies denunciaren el comportament d'Ayerbe i dels seus col·laboradors immediats, els quals foren destituïts i

rellevats el 9 d'agost. Tanmateix, Tomàs Casals, de lògia *Lealtad*, que és qui propicià el canvi, va ser acusat per Ayerbe d'haver entrat a la seu regional amb un milicià armat per escorcollar-la i considerà que els qui li donaven suport eren tan facciosos com els rebels que s'havien aixecat contra la República⁵.

En tot cas, la lluita interna continuà i, el 27 d'octubre de 1936, l'Associació Maçònica Internacional va divulgar la desaparició d'Ayerbe i en condemnà l'actuació: "El Gran Oriente Español señala que el Gran Maestro de la Gran Logia Regional del Nordeste de España, Hº Porvenir Ideal Ayerbe, huyó vergonzosamente a Francia cuando estalló el movimiento de los generales rebeldes, sustrayendo documentos masónicos de gran interés. Las Potencias masónicas asociadas a la AMI son advertidas que si este personaje pretende hacer uso de su título de francmasón con el fin que sea, no debe dársele ningún apoyo, siendo considerado como un miembro irradiado"⁶.

Per a la reorganització de la Gran Lògia Regional del Nord-est, va ser nomenada una comissió, composta per Rafael Moreno, C. Llambias, Joan Bruguera, Mariano Gómez, Santiago Codina Bonet i Armando Rebollo Martínez. Gràcies a la intervenció d'Eduardo Barriobero⁷, els nous diri-

1 FERRER BENIMELI, J.A. (1986): "La francmasonería y la guerra civil española (I)", *Muga*, 57, pp. 18-31, p. 58, pp. 80-96. A tall de comparació, la Gran Lògia Regional del Nord-est d'Espanya comptava 149 afiliats l'any 1930 i 622 l'any 1934, A: GÓMEZ MOLLEDA, M.D. (1986): *La masonería española en la crisis del siglo XX*, Madrid: Taurus, pp. 232 i 234.

2 FERRER BENIMELI, J.A. (1980): *Masonería española contemporánea. Vol 2. Desde 1868 hasta nuestros días*. Madrid: Siglo XXI, pp. 225-226.

3 El 1931 era vicepresident del "Círculo Republicano Federal" del districte cinquè de Barcelona, MOLAS, I (1999): *El partit 'Extrema Izquierda Federal'*, Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, p. 32. A la postguerra, el Tribunal de Repressió de la Maçoneria i el Comunisme va condemnar-lo a setze anys de reclusió menor, publicat en el *Boletín Oficial del Estado*, 26 de setembre de 1944.

4 FERRER BENIMELI, J.A. (1980): Op. cit., p. 233.

5 SÁNCHEZ FERRÉ, P. (1993): *La maçoneria en la sociedad catalana del siglo XX (1900-1947)*. Barcelona: Edicions 62, p. 192-193.

6 FERRER BENIMELI, J.A. (1986): "La francmasonería y la guerra civil española (II)". *Muga*, 58, p. 96.

7 Eduardo Barriobero y Herrán (Torrecilla de Cameros 1875-Barcelona 1939), amb el simbòlic nom *Alcibiades*, s'havia remarcat com a defensor de militants de la CNT i va ser diputat per Oviedo a les Corts de 1931-1933. Compta amb una bibliografia molt densa; fou president del Partit Republicà Federal i gran mestre de la maçoneria. El 1936 se situà al davant del Comitè Revolucionari de Justícia i de l'Oficina Jurídica. Va ser empresonat en 1937, acusat de robatori i evasió de capitals. Els franquistes el trobaren a la presó l'any 1939 i l'afusellaren. Per a més detalls, vegeu MASJUAN BRACONS, E. (2002): "Eduardo Barriobero y Herrán i la justicia revolucionaria a la Barcelona de 1936". *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida: Associació de Recerques, Universitat de Barcelona. Departament d'Història, Pagés Editors, pp. 1024-1035.

gents van poder restablir el contacte amb Ayerbe i exigir-li que els retornés la documentació retinuda, però no se'n sortiren del tot.

La represa de les activitats maçòniques va estar condicionada per altres circumstàncies de guerra. En el cas de l'illa de Mallorca, on el juliol de 1936 la maçoneria tenia una implantació poc rellevant, la única lògia existent a Palma –la *Pitàgoras*– fou assaltada i van ser detinguts els membres més representatius. Almenys quatre van ser assassinats. La repressió afectà igualment un antic component de la lògia *Renovación*, que havia estat activa en temps de la dictadura de Primo de Rivera⁸. A Eivissa, en canvi, no va haver-hi repressió contra els maçons, pel fet de no triomfar-hi els insurrectes.

En general, el nombre d'efectius disminuï. La diferència més important es pot observar comparant els afiliats de la lògia *Plus Ultra*: 60 el 1936 i només 29, el maig de 1937. Tanmateix no es pot negar l'interès dels nous dirigents de la Gran Lògia Regional del Nord-est per refer i reactivar la vida de les lògies i la defensa dels ideals democràtics.

Una de les activitats que parlen del treball maçònic en temps de guerra és, precisament, el manifest que el 1937 divulgaren en català i castellà, on denunciaven la repressió engegada per “las hordas sanguinarias de los Mola, Queipo, Cabanellas y Franco”. Després de reafirmar el lema *Llibertat, Igualtat i Fraternitat* i de remarcar que amb el títol de francmaçó s'honoraren homes com ara Washington, Francklin, Garibaldi, Mozart, Goethe, Víctor Hugo, Proudhon, Ferrer i Guàrdia i Fermín Galán, el manifest acabava així: “En estas horas de prueba, cuando la san-

gre generosa de muchos francmasones riega los frentes de batalla, cuando la persecución reaccionaria contra nosotros llega extremos de crueldad nunca igualados, la Francmasonería de Cataluña, haciéndose eco de la autorizada voz del Grande Oriente Español, suprema autoridad de la Masonería Española, reafirma una vez más su fe inquebrantable en el progreso humano y en los principios de libertad y de justicia, y su decisión de continuar la obra secular en pro de estos sublimes ideales”.

LÒGIES	Nº GERMANS MAIG 1937
T. Acacia (Barcelona)	4
Álvarez de Castro (Girona)	11
Bétulo (Badalona)	9
T. Cristóbal Colón (Barcelona)	6
Fénix (Barcelona)	30
Fraternidad (Barcelona)	20
Helios (Barcelona)	12
Hispano América (Barcelona)	13
Inmortal (Barcelona)	22
Kronos (Barcelona)	12
Lealtad (Barcelona)	33
Liberación (Barcelona)	44
Luz de Figueras (Figueres)	25
Luz y Vida (Granollers)	9
Pitágoras (Lleida)	17
Pitágoras (Palma)	20
Plus Ultra (Barcelona)	60
Redención (Barcelona)	21
Renovación (la Seu d'Urgell)	7
Tarraco (Tarragona)	7
Sol Naciente (Eivissa)	11
Concordia (Barcelona)	14
T. Orto (Formentera)	5

Taula 1. Relació de lògies i germans a Catalunya i Balears el maig de 1937.

8 SANLLORENTE BARRAGÁN, F. (1996): “La masonería en las Islas Baleares durante la Guerra Civil (1936-1939)”, A: J. A. Ferrer Benimeli (Coord.): *La masonería en la España del siglo XX, Vol. II: Symposium internacional de Historia de la Masonería Española*, Toledo: Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, Universidad de Castilla-La Mancha, Cortes de Castilla-La Mancha, pp. 1157-1171.

La memòria que glossem, completem i transcrivim en aquestes pàgines, guardada a l'Arxiu Maçònic de Salamanca⁹, està escrita en català i catalanitzada fins i tot el noms de les lògies. De fet, des de 1934, dos anys després de l'aprovació de l'Estatut, la llengua catalana era cooficial de la Gran Lògia Regional per als afers interns de les lògies de la demarcació. Això mateix va passar a les lògies que depenien de la Gran Lògia Espanyola.

Memòria del secretari de la Gran Lògia Regional del Nord-est d'Espanya

En compliment d'un tràmit reglamentari, em permeto sotmetre a la vostra consideració la present Memòria, la qual per la premura [sic] del temps no és un treball acurat, sinó una lleugera exposició dels assumptes més importants que ha tramitat la Gran Secretaria en el període d'interinitat que va del 18 de juliol fins a la data de constitució definitiva de la Gran Lògia.

No crec necessari remarcar en quines circumstàncies anormals ens férem càrrec de la Gran Secretaria, com a conseqüència d'uns fets que estaran a la memòria de tots vosaltres. Sigui'ns permès de fer constar, però, que la tasca realitzada, si bé no ha estat molt brillant, ha estat en canvi molt feixuga.

Hem lluitat davant de problemes que semblaven insolubles, i en aquest punt hem de destacar el fet de que els germans que ocupaven la Gran Lògia anterior no s'accontentaren solament en desertar del seu lloc en els moments de perill, sinó que s'endugueren tot l'arxiu de la Gran Lògia, volent justificar aquesta covardia amb l'excusa de que, en els primers moments de la revolta, hi havia el perill que certs elements poguessin assaltar el local. Al possessonar-nos-en per mandat de la Gran Assemblea i del Gran Consell Federal Simbòlic, constatarem amb astorament que s'hi havia oblidat la documentació de les Lògies *Minerva*, *Llibertat* i *Cosmos*, tres Lògies precisament de les que havien recorregut a Madrid contra els atropells dels components d'aquella Gran Lògia.

Ens trobàvem, doncs, amb el fet consumat de que havia desaparegut gairebé tota la documentació. Per a recuperar-la cominàrem al germà Porvenir Idel Ayerbe, per tal de que restituís els documents que eren de la pertinença de la Gran Lògia. Fou endebades.

Jo no vull cansar-vos fent una exposició de la sèrie de requeriments amistosos i fraternals que se l'hi feren. Totes les gestions en aquest sentit tingueren un resultat negatiu. Hom podia, naturalment, presentar una denúncia als Tribunals per retenció il·legal de documents, però imposats tots el components de la Comissió Permanent interina d'un alt esperit maçònic, descartaren el procediment al·ludit. No obstant, tenint en compte que en aquells moments ocupava un lloc preponderant en l'administració de justícia un volgut element nostre, l'il·lustre germà Eduard Barribero, grau 33, acordàrem exposar-li el nostre cas, per tal que ell ens orientés en el camí a seguir. El germà Barribero, amb una visió perfectament maçònica de l'assumpte, es comprometé a citar davant nostre el germà Ayerbe, perquè en família pogués justificar aquell germà els motius que l'impulsaven a una retenció de documents, il·lícita evidentment. Es celebrà l'entrevista en presència del germà Barribero, i el germà Ayerbe s'hi comprometé solemnement, a tornar immediatament tota la documentació de referència; promesa incomplerta, ja que fins a la data tot el que s'ha tornat té molt poca importància: Un parell de llibres antics d'actes, els segells de la Gran Lògia i uns quants papers d'un interès relatiu; manquen els fitxers, llibres de caixa, llibres d'actes, especialment els que es refereixen a l'actuació dels elements expulsats, adreces de les Lògies foranes, quadrelogis, etc.

És de creure que els germans es donaran compte de les dificultats en què es trobava la Gran Secretaria per a desenvolupar-se amb tota normalitat. Si afegiu al que resta exposat el fet de que la Gran Comissió Permanent (composta per un membre de cada Lògia) es reunia almenys una vegada cada setmana, estenent-se d'aquestes reunions l'acta corresponent, i tenint en compte el gran nombre

⁹ Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola, Salamanca, secció Maçoneria, 601-A.

de problemes que contínuament se'ns plantejaven i que entre tots havíem de resoldre, comprendran perfectament que la gestió del Gran Secretari no podia ésser gens planera. Serveixi aquesta explicació més que com una mostra de vanitat, que fóra indigna en un germà, com una justificació a les deficiències i els errors en què hagués pogut incórrer.

Convenia anar a la immediata normalització de la vida de les Lògies i per això calgué realitzar per part de la Gran Comissió Permanent una tasca immensa, ja que per la covardia dels components de l'antiga Gran Lògia es disgregaren alguns Tallers.

Sortosament s'imposà el bon criteri, i al cap d'un cert temps totes les Lògies de Barcelona, amb la sola excepció de les Lògies *Fraternitat* i *Liberación*, reemprengueren llurs treballs, podent constatar que totes han nodrit llurs columnes amb noves i valuoses aportacions de profans que avui són volguts germans nostres.

Respecte a les Lògies foranes, donades les dificultats que hi havia per establir-hi contacte, s'hagueren de vèncer molts obstacles per arribar a la normalització de les nostres relacions. I un cop vençudes, avui ja treballen les Lògies *Llum de Figueres*, de Figueres, *Álvarez de Castro*, de Girona, i *Llum i Vida*, de Granollers, i esperem que en un termini molt breu els altres Quadres que per dificultats del moment es veuen impossibilitats d'efectuar un treball regular, s'incorporaran definitivament a la nostra obra.

En parlar de les Lògies foranes, permeteu-me que em refereixi als Grans Germans de Palma de Mallorca i d'Eivissa, els quals han estat gairebé en llur totalitat covardament assassinats, constituint llur memòria per a tots nosaltres un motiu de dolor incontestable.

Per a que us feu càrrec de la situació de la nostra Regional en aquests moments, en comparació a la que ofería dels successos de juliol de 1936, us donem a continuació les següents dades:

LÒGIES	Nº GERMANS MAIG 1937
Álvarez de Castro	14
Fènix	25
Helios	10
Hispano América	17
Immortalitat	25
Kronos	23
Lleialtat	37
Plus Ultra	29
RedePCIó	20
Llum de Figueres	21
Ruiz Zorrilla	25
Cosmos	12
Rectitud	63
Llibertat	25
Minerva	20
TOTAL	367

Mentre que el nombre total de germans a l'efectuar-se el canvi de Gran Lògia era de tres-cents noranta dos.

La tasca desenvolupada per aquesta Gran Secretaria, en aquest període d'interinitat que ha acabat fa poc, ha tingut un caire de reconstrucció: Hem refet el fitxer a base dels quadrelogis que ens han tramès els Tallers; s'han estès molts títols de germans, alguns d'ells iniciats de molt temps i d'altres que posseïen el títol de grau segon i no havien rebut el del primer... S'han estès també uns quaranta carnets d'identitat a germans Mes-tres, etc.

En virtut dels acords presos en la Gran Assemblea, calgué trametre a tots els Quadres un dossier amb els documents que feien referència a la nova estructuració de la Gran Lògia. En alguns casos s'efectuaren viatges per posar-nos d'acord amb els germans de les Lògies de fora de Barcelona; per exemple, la visita a Girona, on hi coincidiren els germans de

Figueres, a fi de posar-los amb antecedents junt amb els d'Álvarez de Castro, els quals, degut a dificultats d'informació, es mantenien en una situació irregular.

Calgué ordenar i inventariar tot el que encara deixaren els elements que abandonaren la Gran Lògia. En una paraula, es refè de bell nou tota l'organització de la Gran Secretaria per a que pogués complir la seva funció administrativa. Al marge d'aquesta tasca treballàrem en l'obra de propaganda iniciada per la Lògia *Libertat* i que fou traspasada més tard a la Gran Lògia: Difusió per tot Catalunya del manifest que tots coneixem i repartiment a totes les Lògies estrangeres del material fornit pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, amb una lletra de presentació nostra en castellà, francès i anglès; confecció d'un Butlletí maçònic que la Gran Lògia del Nord-est d'Espanya remetrà a totes les Lògies del món, el primer número del qual està a punt de sortir, segons les nostres notícies.

No crec necessari estendre'm més en les activitats d'aquesta Gran Secretaria, prou conegudes de molts germans de les diferents Lògies que formen aquesta Regional.

Sols em resta dir que aquestes tasques han estat compartides pel germà Creus, Oficial de Secretaria, el qual amb la seva gran voluntat ha fet possible que es poguessin superar les innumbrables dificultats que s'han hagut de vèncer. També haig de reconèixer l'ajut que he trobat, en tot moment, en l'il·lustre germà Rafael Moreno, així com en tots els components de la Gran Comissió Permanent interina, per tal de que l'obra que se'ns havia encomanat fos aconclerta.

Jo voldria, volguts germans, que per damunt de les falles de la nostra actuació, que per força han d'ésser fàcilment destacables, volguéssiu apreciar la nostra bona voluntat, ja que en tot moment ens ha guiat un anhel pur i fonament sentit: El d'ésser útils a la nostra Augusta Ordre.

En les Valls de Barcino, al 27 de juliol de 1937
(e.:v.:).

Firmat, Spinoza 4

Referències bibliogràfiques

FERRER BENIMELI, J. A. (1980): *Masonería española contemporánea. Vol 2. Desde 1868 hasta nuestros días*, Madrid: Siglo veintiuno.

FERRER BENIMELI, J. A. (1986): "La francmasonería y la guerra civil española (I)", A: Muga, pp. 18-31.

FERRER BENIMELI, J. A. (1986): "La francmasonería y la guerra civil española (II)", A: Muga, pp. 80-96.

GÓMEZ MOLLEDA, M. D. (1986): *La masonería española en la crisis del siglo XX*, Madrid: Taurus.

MASJUAN BRACONS, E. (2002): "Eduardo Barriobero y Herrán i la justicia revolucionària a la Barcelona de 1936". A: DD. AA: *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Vol.: Lleida: Associació de Recerques, Universitat de Barcelona. Departament d'Història, Pagès Editors, pp. 1024-1035.

MOLAS, I. (1999): *El partit "Extrema Izquierda Federal"*, Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials.

SÁNCHEZ FERRÉ, P. (1993): *La maçoneria en la societat catalana del segle XX (1900-1947)*, Barcelona: Edicions 62.

SANLLORENTE BARRAGÁN, F. (1996): "La masonería en las Islas Baleares durante la Guerra Civil (1936-1939)", A: J. A. Ferrer Benimeli, (Coord.): *La masonería en la España del siglo XX, Vol. II: Symposium internacional de Historia de la Masonería Española*, Toledo: Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, Universidad de Castilla-La Mancha, Cortes de Castilla-La Mancha, pp. 1157-1172.